

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 29

LITERATURE AND LANGUAGE
IN THE SOCIETY OF
SERBIAN LETTERS

Accepted at the IV meeting of the Department of Language and Literature
of 25th April, 2017, on the basis of reviews presented by *Nada Milošević-Djordjević*
and *Milorad Radovanović*, full members of Academy

E d i t o r

Corresponding member
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 29

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности од 25. IV 2017. године,
на основу реферата академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*
и академика *Милорага Радовановића*

У р е д н и к
дописни члан
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор
Младенка Савичић

Коректор
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 400 примерака

Штампа
Планета принт

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч: О словесности</i>	9
Злата Бојовић, <i>Књижевности у Друштву српске словесности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Literature in the Society of Serbian Letters</i>	29
Александар М. Милановић, <i>Вук Караџић у Друштву српске словесности</i>	31
Aleksandar M. Milanović, <i>Vuk Karadžić and the Society of Serbian Letters</i>	45
Рајна Драгићевић, <i>Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли</i>	47
Rajna Dragičević, <i>The role of the Society of Serbian Letters in the development of Serbian lexicology and lexicography</i>	59
Исидора Бјелаковић, <i>Друштво српске словесности и проблем израде терминологије</i>	61
Isidora Bjelaković, <i>The Society of Serbian Letters and the problem of creating terminology</i>	76
Виктор Савић, <i>Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности (1857–1861)</i>	77
Viktor Savić, <i>The work of Daničić on the history of language in the Society of Serbian Letters</i>	93
Ана Мацановић, <i>Графијска и ортографска проблематика у Друштву српске словесности</i>	95
Ana Macanović, <i>Alphabet and orthography-related problems in the Serbian Society of Letters</i>	108
Исидора Поповић, <i>Друштво српске словесности и Матица српска</i>	111
Isidora Popović, <i>The Society of Serbian Letters and Matica srpska</i>	122
Љилјана Јухас-Георгиевска, <i>Ђура Даничић и стари српска књижевности</i>	125
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Đura Daničić and Old Serbian literature</i>	143

Душан Иванић, <i>Ка методологији хуманистичких наука у Друшћу српске словесности</i>	147
Dušan Ivanić, <i>Towards the methodology of human sciences in the Society of Serbian Letters</i>	152
Мирјана Д. Стефановић, <i>Константин Бранковић као саоснивач Друшћва српске словесности</i>	153
Mirjana D. Stefanović, <i>Konstantin Branković als Mitbegründer der Gesellschaft der serbischen Schriftlichkeit</i>	162
Станиша Војиновић, <i>Сима Милутиновић Сарајлија у Друшћу српске словесности</i>	163
Staniša Vojinović, <i>Sima Milutinović Sarajlija and the Society of Serbian Letters</i>	173
Зорица Несторовић, <i>Друшћво српске словесности и развој дисциплина српске науке о књижевности</i>	175
Zorica Nestorović, <i>Society of Serbian Letters and the development of disciplines in Serbian literary science</i>	183
Бранко Р. Златковић, <i>Фолклорни жанрови у казивачко-мемоарској литератури о Првом српском устанку у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	185
Branko R. Zlatković, <i>Folklore genres in narrative-memoir literature about the first serbian uprising in the Glasnik of Society of Serbian Letters</i>	195
Војислав П. Јелић, <i>Класична традиција у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	197
Vojislav P. Jelić, <i>Classical tradition in the Glasnik of the Society of Serbian Letters</i>	202
Жарко Војновић, <i>Друшћво српске словесности и „књига за народ”</i>	205
Žarko Vojnović, <i>Die Gesellschaft der serbischen Gelehrsamkeit und das Buch für die Menschen</i>	218

ДАНИЧИЋЕВ РАД НА ИСТОРИЈИ ЈЕЗИКА У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ (1857–1861)

ВИКТОР САВИЋ

С а ж е т а к. – У овоме прилогу даје се преглед Даничићева рада на историји језика и сродним дисциплинама у време његова десетогодишњег боравка у Београду (1856–1866), док је обављао дужност секретара Друштва српске словесности. У овом периоду када је најснажније утицао на развој српског књижевног језика, Даничић је велику пажњу посветио изучавању српске језичке прошлости. Тада је започео његов непосредан и плодотворан рад на средњовековним изворима. Озбиљно продубљивање научних сазнања о историјској димензији народног језика (и о староме књижевном језику) водило је солидном заокруживању научне представе о српском језику. Иако то није предмет овога рада, треба нагласити да је тиме, у суштини, избор младог књижевног језика на народним основама морао добити чврст ослонац у очима представника српске културе и читавог друштва, насупрот другом језичком моделу који није имао такве темеље.

Кључне речи: Ђуро Даничић, историја језика, Друштво српске словесности

Даничићев развојни пут може се сагледати кроз неколико периода. С двадесет година је у Бечу (1845–1856), где се образује и обликује уз Вука Караџића и Франца Миклошича. С непуне двадесет две године је написао *Рај за српски језик и њравојис*,¹ дотле невиђену књигу у српској средини, чврсто утемељену у научној аргументацији.² Годину и по дана после тога биће примљен у Друштво српске словесности (1848), где му је чланство званично потврђено почетком 1849. године (ту је од 1842. године већ био члан Вук Караџић).³ Даничић, међутим, тада не успева да нађе посао ни у Београду ни у Новом Саду и тек од 1853. до

¹ У Будиму, у штампарији Пештанскога университета, 1847.

² Војислав Ђурић, *О Ђури Даничићу*, Књига Ђуре Даничића, Коло СКЗ LXIX, књ. 460. Београд, 1976, X – Исте године Ђурађ Поповић (или „Млад Србин из Аустрије“ како се потписује у Подунавки 14. децембра 1845) трајно је постао Ђуро Даничић.

³ О хронологији Друштва српске словесности в. Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић, *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије (1841–1947)*, Издање Библиотеке САНУ 24. Београд, 2007, V–XI.

1856. године донекле се сређује у Бечу, постајући лични учитељ српскога језика кнегиње Јулије (рођена Хуњади), супруге изгнанога кнеза Михаила. Захваљујући овој блискости с просвећеним кнежевским паром Даничић ће касније успети да изда *Рјечник из књижевних сѣларина српских* и друга своја крупнија споменичка дела. Од 1856. до 1866. Даничић живи и ради у Београду, најпре као библиотекар Народне библиотеке (1856–1859), секретар Друштва српске словесности (1857–1861), подноси два пута оставку (1858. и други пут коначно 29. новембра 1861),⁴ професор Лицеја, потом Велике школе (од 1859. до оставке 1865). Од 1866. до 1873. живи у Загребу као тајник новоосноване Југославенске академије (од 1867), да би се на неко време вратио у Београд као професор Велике школе (1873–1877); биран је за председника Српског ученог друштва 1878. Од 1877. поново је у ЈАЗУ на послу уређивања *Рјечника хрвајскога или српскога језика* (1877–1882), где и умире.

Периоди у Даничићеву животу

1825–1845.	Нови Сад, Пожун (Братислава), Пешта	1866–1873.	Загреб
1845–1856.	Беч	1873–1877.	Београд
1856–1866.	Београд	1877–1882.	Загреб

У Београду је у непосредном сусрету с рукописима трајно пробуђен Даничићев интерес за проучавање српске књижевне и језичке прошлости, што се наставља и у Загребу у додиру с новом збирком, где ће, заједно с Јагићем и другима издавати и дубровачке песнике. Други „београдски период“ представљаће врхунац у његовој професури, када ће објавити *Историју облика*,⁵ *Основе*⁶ и *Коријене*.⁷

Хронолошки оквир на који је усмерено наше истраживање ограничен је на период између 1857. и 1861. године, на време које је Даничић провео у управи Друштва српске словесности. Његова доња и горња граница, међутим, морају се посматрати „размекшано“ из два разлога: Даничић је члан Друштва од 1849 (али је у Београду од 1856); Даничић је у Београду до 1866, а ово, заправо, јесте део његове јединствене прве београдске фазе и уопште прве половине раднога века. Даничић као

⁴ Даничићева оставка је у Историјској збирци Архива САНУ, бр. 9033 (Василије Ђ. Крестић, Миле Станић, *Закључци седница Друштва српске словесности 1842–1863*, Издање Архива САНУ 2/1. Београд, 2011, 921, бр. 104–105).

⁵ *Историја облика српскога или хрвајскога језика до свршетка XVII вијека*. Београд, 1874, VIII + 398.

⁶ *Основе српскога или хрвајскога језика*. Београд 1876, VI + 463.

⁷ *Коријени с ријечима од њих посталијем у хрватском или српском језику*. Загреб, ЈАЗУ, 1877, IV + 369. – Највећи део је урађен у Београду, али је књига изишла у Загребу, по Даничићеву последњем преласку у ту средину.

проучавалац српске језичке прошлости (не можемо само рећи „историчар српског језика“) формирао се у овом интервалу и зато с пуним правом он заслужује да се посебно посматра. За време секретарскога рада у Друштву изишле су му монументална синтакса (1858), студија о српско-хрватским језичким односима и први археографски прилог (1857), као и прво значајно издање старих српских извора (1860). Тада је у целости написао и *Рјечник из књижевних старина српских* (1861).⁸ Неслагање у Друштву око издавања *Рјечника* довело је до Даничићева повлачења из Друштва.⁹ Узрочно-последичним везама, како је већ помишљао Стојан Новаковић у белешкама о своме учитељу, то је можда предодредило његове будуће поступке, па је преосетљиви Даничић после неколико година отишао у Загреб. То је представљало прекретницу и у српској филологији.¹⁰

Дајемо, најпре, пресек стања посматран кроз Даничићеву библиографију.¹¹ Вредни Даничић је за читав радни век укупно објавио осамнаест приказа из историје језика, компаративистике и сродних дисциплина, четири студије из историје народнога језика и три књиге из исте области у ужем и ширем смислу речи (историја, етимологија с творбом), пет предавања из историје народног и књижевног језика, као и историје књижевности. *Рјечник* је издавао у деветнаест свезака од 1862. до 1864. године (1638 страна). На крају живота је довео до штампе први део *Рјечника* ЈАЗУ (960 страна великог формата).¹² Такође је приредио двадесет пет издања мањих рукописних текстова или њихових делова и пет издања крупних текстова, од тога четири засебне књиге (овде треба зарачунати и близу 150 страна Хвалова зборника, што укупно чини 1367 страна).

У периоду од 1847. до 1866. године, у време свога научног успона, док је врло активно пратио научну продукцију,¹³ Даничић је издао пет-

⁸ Ђорђе Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских*, Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, III. Београд, Вук Караџић, 1975, 634.

⁹ Ђорђе Трифуновић, *нав. дело*, 634–636; Василије Ђ. Крстић, Миле Станић, *нав. дело*, 919, бр. 95.

¹⁰ Стојан Новаковић, *Белешке о Ђ. Даничићу. Прилог к историји српске књижевности*, Годишњица Николе Чупића, 1886, VIII, 440–441; прештампано у: Ђорђе Трифуновић, *нав. дело*, 637–638.

¹¹ Искрпну Даничићеву библиографију израдио је професор Милорад Радовановић поводом 150-годишњице његова рођења: *Библиографија радова Ђуре Даничића*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, 1975, XVIII/1, 9–63.

¹² *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio I (A – Ćešula). Zagreb, JAZU, 1880–1882, 960.

¹³ Даничић се убрзано окретао властитим великим подухватима који ће закупувати његову пажњу, блокирајући у извесној мери његов даљи научни развој (Павле Ивић, *Даничићеве место међу историчарима српскохрватског језика*, Зборник о Ђури Даничићу. Београд – Загреб, САНУ – ЈАЗУ, 1981, 350).

наест приказа (доцније ће их имати само три), приредио десет издања (сва у *Гласнику* ДСС, 1857–1861, IX–XIII), чему треба приброджати и три издања која је у Загребу објавио ћирилицом, као заостатак његова рада у Београду (тамо их је приредио још дванаест, до 1872). Од крупних издања старих српских текстова три су му изишла у Београду, чему треба додати једно у којем се само формално као место излажења наводи Загреб, а штампа се у Државној штампарији у Београду (у Загребу у целости приређује само један дужи текст).

Природно, зрели Даничић је синтетичке захвате из историје језика претежно имао у „другом београдском периоду“, а у Друштву српске словесности и претходном времену настала су само два прилога (1856, 1857). За тај период му је, међутим, као што смо рекли, везан читав рад на *Рјечнику из књижевних сјарина српских*.

	Беч 1845/56.	Београд 1856/66.	*Београд – „Загреб“ 1866.	Загреб 1866/73.	*Београд – „Загреб“ 1874.	Београд 1873/77.	*Београд – „Загреб“ 1877.	Загреб 1877/82.
Научна критика	3	12		3				
Едициона практика (ситнија издања)		10	3	12				
Едициона практика (обимна издања)		3	1	1				
Историјска лекси- кографија		I–III						I
Студије из историје језика	1	1		1	1			
Моногра- фије из историје језика						2	1	
Преда- вања из историје језика (мањи обим)		3				2		

Судећи по резултатима, Даничић се у најширем смислу речи бавио историјом језика око две и по деценије (1857–1882). Јасно је да га је непосредан рад на српској споменичкој грађи заокупљао у првом делу каријере, у Београду и Загребу, до навршене четрдесет осме годи-

не живота (а живео је само педесет седам година). На томе је истрајао пуних петнаест година (1856/1857–1872); после тога ће уследити сумирање и изградња синтеза проистеклих из потреба његова рада у настави (у „Српском семинару“ у Београду). Нема сумње да је он с највише свежине и успеха приступао основном научноистраживачком послу у „првом београдском периоду“, када је, као што смо видели, постигао главне резултате у области едиционе пракције и српске средњовековне лексикографије.

Даничићева издања и лексикографска обрада
„старина српских“ из „првог београдског периода“ (1857–1861–1866)

С ли добро нань и унь, Србске новине. Београд, 1856, XXIII/143 (23. јул), 578, XXIII/144 (24. јул), 580.

Разлике између њезика србскога и хрватскогъ, Гласникъ ДСС, 1857, IX, 1–59.

Рукописъ Киприяновъ, Гласникъ ДСС, 1857, IX, 245–255.

Рукописъ Александровъ, Гласникъ ДСС, 1857, IX, 256–267.

Прологъ на кожи, Гласникъ ДСС, 1858, X, 340–349.

Три србске хрисовулъ, Гласникъ ДСС, 1859, XI, 130–143.

За црквену историю србску. Изъ рукописа XVII века у библиотеци Друштва Србске Словесности, Гласникъ ДСС, 1859, XI, 160–165.

Шта є писао Високий Стефанъ, Гласникъ ДСС, 1859, XI, 166–170.

Тайна буквица у старимъ рукописима, Гласникъ ДСС, 1859, XI, 171–180.

Рукописъ архиепископа Никодима, Гласникъ ДСС, 1859, XI, 189–203.

Живойъ Свѣтоѳа Саве. Написао Доментијан [= Теодосије], На свијет издало „Друштво србске словесности“. У Биограду, у Државној штампарији, 1860, VII + 219.

Похвала кнезу Лазару. Из рукописа ѳисана на хартици на крају XIV или у ѳочешку XV века, који је у народној библиотеци у Биограду ѳод бр. 29, Гласник ДСС, 1861, XIII, 358–368.

Хрисовулъ, Гласник ДСС, 1861, XIII, 369–377.

Рјечник из књижевних сѳарина срѳских. Дио први (а–к). У Биограду, у Државној штампарији, 1863, XI + 521 [свеска 1, 1862 – свеска 7, 1863].

Рјечник из књижевних сѳарина срѳских. Дио други (л–п). У Биограду, у Државној штампарији, 1863, 519 [свеска 1 – свеска 7, 1863].

Рјечник из књижевних сѳарина срѳских. Дио трећи (р–ѳ). У Биограду, у Државној штампарији, 1864, 598 [свеска 1 – свеска 7, 1864].

Никољско јеванђеље. У Биограду, у Државној штампарији, 1864, XXVII + 271 [+ 2 снимка].

Живойъ Свѣтоѳа Симеуна и Свѣтоѳа Саве. Написао Доментијан. У Биограду, у Државној штампарији, 1865, XIX + 345.

Тѳиик свѣтоѳа Саве за Ораховицу, Кнѳижевник, 1866, III/1, 139–142.

Свѣѳи Ђурађ Краѳовац. Мученик XVI вијека, Кнѳижевник, 1866, III/2, 302–306.

Живойи краљева и архиеѳискоѳа срѳских. Написао архиепископ Данило и други. У Загребу, 1866, XV + 386 [на последњој страни: Штампано у Биограду у Државној штампарији 1866].

Зайиси из неколико рукоѳиса, Rad JAZU, 1867, I, 174–188.

Даничић ће довршити своје формирање недуго по доласку у Београд. Већ 1857. године, као секретар Друштва, он научно потпуно сазрева – занима се за акценте, увелико ради обимну *Синџаксу*, раније се већ огледао у питањима српске граматике на различитим нивоима језичке структуре, па чак и у превођењу *Сѣароѿа завјейѿа*. Као особит израз те зрелости видимо његово окретање ка изворима за историју језика, с којима је дошао у непосредан додир у току рада на *Синџакси*.¹⁴ Осим свестраног упознавања с феноменом језика у „бечком периоду“ у Вуковој и Миклошичевој школи, он се постепено самостално окреће историјским темама, које му се саме намећу. Почиње да пише приказе и осврте на актуелна издања из ове области (у ширем смислу речи) и њој сродних дисциплина у *Српским новинама*, из чега се види на којој литератури се постепено изграђивао као историчар језика, упознајући се поближе с разноврсним корпусом и основним методолошким поставкама на једном широком интердисциплинарном пољу. Прво је представио Миклошичев *Рјечник сѣароѿа славенскоѿа језика* (1850), примећујући да је у његов корпус унето чак 17 српских рукописа, од укупно 26, поред 19 књига „у нашијем крајевима штампанијех“ од искоришћених 27.¹⁵ Даничић се осврнуо и на Шафарикове *Сѿоменике древне јуѿословенске ѿисменосѿи* (1852), скрећући пажњу на издање важних словенских и српских извора у њима: *Жиѿије свейѿоѿа Тирила* према српском препису из XV века, *Жиѿије свейѿоѿа Мейѿодија*, *Жиѿије Сѿефана Немање* које је саставио Стефан Првовенчани из Париске народне библиотеке, *Жиѿије свейѿоѿа Симеона* од светога Саве из 1619. године (једини српскословенски препис), двадесет хрисуваља, *Душанов законик*, *О ѿисменех* Чрнорисца Храбра. Даничић овде показује пуну свест о потреби штампања Доментијана и Данила, и више за себе, у једној уметнутој реченици у приказу, наводи Шафарикова издавачка начела којих ће се касније и сам у основи држати: „у штампању овакових старина“, каже, „ваља само правопис и граматику њихову вјерно задржати и логички ријечи раздијелити, а оксија и варија и камора и пајерака и т. д. са свим се проћи, па ријечи овим знацима скраћене исписати онако како се читају“.¹⁶ У првој години рада у Друштву (1857) Даничић ће написати највише оваквих приказа, критички, храбро – Миклошичева издања *Душанова законика*, Вукова издања *Примјера српско-славенскоѿа језика*, Кукуљевићева *Аркива за ѿовјесницу јуѿославенску* и с посебним задовољством Миклошичева издања *Српских сѿоменика* (*Monumenta serbica, spectantia historiae Serbiae Bosnae Ragusii*) с близу 500 докумената, међу

¹⁴ Уп. Ђорђе Трифуновић, *нав. дело*, 619.

¹⁵ *Синџији сѿиси Ђ. Даничића*, I. Криѿишка, ѿолемика и иѿѿорија књижевносѿи. Сремски Карловци, СКА, 1925, 143, XV, 129–130.

¹⁶ *Иѿѿо*, 143, XX.

којима је било и таквих који су тада први пут објављени (на пример српски потпис Стефана Немање и Мирослава на латинском уговору из 1186. године). Даничић саопштава да се испунила давнашња „жеља“ да се прештампају српски средњовековни споменици и то, „не може бити боље, јер се тога посла прихватио човек, кога“, по његовим речима, „наш нараштај у таким стварима с поносом држи за свога учитеља“. Он још наглашава „да би срамота била за Србе, кад би им требало препоручивати ову књигу за коју на први поглед право рече неко у овим новинама да не зна важније од ње за српски народ“.¹⁷ У томе Даничић није погрешно јер је у представљеној књизи први пут систематски, од стране независнога и водећег слависте, дефинисан корпус српскога средњовековног писаног језика. То има непроцењив значај за правилно разумевање историје српскога језика и културе, а посебно ће добијати на значају у потоњим временима растакања српскога етнолингвистичког корпуса. Даничић се нешто шире осврнуо на Мајковљеву капиталну књигу о српском језику и српској историји (*Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ связи съ исторією народа*), истичући изузетне квалитете њена првога, историографског дела у односу на други, лингвистички. Ипак, иако је Павле Јосиф Шафарик 1833. године доказивао да се стари српски народни језик разликовао од црквенога (*Serbische Lesekörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen mundart*), Мајков је покушао да прикаже „управо какав је био тај језик“, запажајући да „су стари Срби писали народним језиком само у светским, државним пословима, којих после пропасти државе своје не могавши имати, немаху више шта ни писати народним језиком, а друго што од тога времена настају штампане књиге, а списатељ се хтео држати само писаних споменика“; Мајков је, тако, правилно издвојио писане споменике XII–XV века.¹⁸ – На овом примеру можемо видети како је Даничић брзо и сабрано деловао: 19. септембра је објављен овај приказ, 19. децембра Даничић и још двојица чланова Друштва предлажу Мајкова за његова члана, за то време Даничић ради на превођењу првога дела његове књиге, у јануару се решава питање њена штампања и Мајков се једногласно бира за члана Друштва.¹⁹

Исте, 1857. године Даничић улази у обраду старих рукописа. Сам археографски опис му је кратак и прецизан, а некада и сасвим изостаје; за њега су главни исписи из изворнога текста. Изузетак представљају,

¹⁷ *Истио*, XLVII, 225–228.

¹⁸ *Истио*, XLII, 214–216.

¹⁹ Василије Ђ. Крестић, Миле Станић, *нав. дело*, 770, 772, 773–774; Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић, *нав. дело*, 172. – Мајковљева књига је објављивана у наставцима у прилогу *Српских новина* (1858); имали смо увид у друго, посебно издање: *Историја српскога народа*. Написао А. Мајков, с рускога превео Ђ. Даничић. У Биограду, издање и штампа Државне штампарије, 1876, 347.

како је то запазила Иванка Веселинов, *Прологъ на кожи и Рукописъ архиепископа Никодима*. Само у та два случаја њега је привукао језик споменика. У раду на Никодимову типичу, разуме се, Даничић не може да изостави Никодимов предговор који је од изузетног значаја за науку, као и записе о датумима смрти владара и црквених поглавара. Након нешто детаљнијег археографског описа ова два рукописа (прве деценије XIV века) прелази на концизан језички опис необичних појава, онога што се разликује у односу на већину рукописа с којима је имао додира. То су пре свега фонетске црте унесене из говорног језика, уз понеку морфолошку цртицу, повезане у његову приступу са савременим језичким приликама на ширем простору.²⁰ Ево једне илустрације: „Самогласна се избацују и после р, па р постае самогласно; тако е одбачено н, а х предъ р претворено у к [...] Тако е у нашемъ рукопису крѣстнианъ (nom. sing) и крѣстнианскъ свуда, према чему се и данасъ зову Срби римске вере *Крѣћани*“.²¹ Даничића су у Прологу посебно привукле „речи кое су или врло ретке у словенскимъ рукописима или е за насъ знатно што се налазе у овомъ рукопису: ближнка, глѣтѣнь (crystallinus), кодканикъ, крина, нежитовица (нека болест), палѣтоуѣхъ, ти (et)“;²² слично је и у Никодимову типичу. У издањима већих споменика, наравно, осим текстолошких питања, он се бави и језичким, али и ту она нису сама по себи циљ. На пример, језик му помаже у датовању Никољског јеванђеља у другу половину XIV века („на сто година послѣ краљице Јелене“).²³

У издавању текстова Даничић је следио упрошћен, прагматични приступ који се у његову времену усталио у словенској средњоевропској науци, којој је и сам припадао. То се види из онога коментара уз Шафариково издање, објављеног у *Срѣским новинама*.²⁴ Даничић је у томе пратио своје претходнике – Павла Јосифа Шафарика и Франца Миклошича; на истој линији је био и Вук Караџић, објавивши примере српскословенског језика.²⁵ Ово питање је добро обрађено у нашој науци, па ћемо се на њему само легитимно задржати.²⁶ Даничић се држи граfiјско-ортографске нормализације текста, уз исправљање писарских грешака. Овакав приступ, обичан у XIX веку, онемогућава нам, данас, суптилније коришћење оваквих издања као и озбиљнију језичку анализу

²⁰ Иванка Веселинов, *Ђуро Даничић као археограф*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, 1975, XVIII/1, 139, 142.

²¹ Ђ. Даничић, *Прологъ на кожи*, Гласник ДСС, 1858, X, 343–344.

²² *Исто*, 349.

²³ Иванка Веселинов, *нав. дело*, 141.

²⁴ В. нап. 16.

²⁵ Вук Стеф. Караџић, *Примјери срѣско-славенскога језика*. У Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1857.

²⁶ Подробно о Даничићеву развоју у едиционој пракци в. Ђорђе Трифуновић, *Даничићева издања сѣарих ћирилских ѿекстова*, Зборник о Ђури Даничићу. Београд – Загреб, САНУ – ЈАЗУ, 1981, 165–174.

осим на лексичком нивоу (и у домену синтаксе постоје интервенције, будући да је прилагођавана интерпункција). Како је запазио професор Ђорђе Трифуновић, *Никољско јеванђеље* је једино „издање које је Даничић приредио као споменик језика“.²⁷ Приређујући овај необичан споменик за штампу, није уклонио огрешења о књижевну норму изазвана дијалекатском стихијом, чак је редовно омеђавао заградом своје приређивачке интерполације; једино што није назначавао уклоњене сувишне слоге или речи, као и ситне граfiјске измене (декомпоновање $\omega > \omega\tau$, $\psi > \psi\tau$, $\chi > \chi\tau$), уредно најављујући ово у предговору.²⁸

С начином издавања споменика у најнепосреднијој вези је Даничићев приступ у изради *Рјечника из књижевних стiарина срiјских*. Истовремено с радом на мањим споменичким издањима у Друштву Даничић је припремао овај историјски речник 1858–1861.²⁹ Пре свега, изградио је оруђа за припрему властитог материјала и одмеравање постојећег, из доступних солидних издања. Истовремено се морао одредити према проблему формирања одредница (структура заглавне речи и граfiјско-ортографско представљање; у зависности од овога разврстава се и слаже грађа) као и према преузимању и навођењу примера (контрола ексцерпираног материјала и његово граfiјско-ортографско транспоновање у лексикографско окружење). Даничић је на почетку лексикографског посла извршио гласовну анализу хетерогеног материјала. Разрађујући концепт свога историјског речника имао је на уму друге речнике који почивају на сродном корпусу, српском или црквенословенском. Отуда његов речник унеколико кореспондира с Вуковим *Срiјским рјечником* (пре свега с другим издањем у чијем припремању је и сам учествовао), што се нарочито види у цепању „ђерва“ на две графеме, \mathfrak{k} и \mathfrak{x} , којих с таквом специјализацијом нема у старијим, за њега битним изворима (постоји само једно „ђерв“, без обзира на граfiчку разноврсност). Да је то, ипак, речник књижевнога језика, види се, на пример, по обичној употреби лексичких форми с источнојужнословенским рефлексима прасловенских $*t'$ и $d' > шii$, *жсг*, који су у српској језичкој ситуацији, на плану шире писмености, имали књишки карактер (нпр. пешти, сшшти, жежда, оградати). У исто време таква грађа је показивала њихову потпуну одомаћеност, и пружала ослонац за савремено књижевно стање, с потврдама у Вукову *Рјечнику* за посебне лексичке случајеве, потекле из српкословенског наслеђа (нпр. *оiiшii* (у Сријему), *оiiшiiина*; *све-шiiеник*).³⁰ Једновремено присуство народних форми (решти и рѣки, али

²⁷ Ђорђе Трифуновић, *нав. дело*, 167.

²⁸ *Исто*, 167–168.

²⁹ Ђорђе Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику*, 620, 634.

³⁰ Вук Стефановић, *Срiјски рјечник*, истолкован њемачким и латинским ријечма. У Бечу, 1818, s. vv. 517, 749; Вук Стеф. Караџић, *Срiјски рјечник*, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. У Бечу, 1852, 467, 670.

и с давањем предности одредници *цѣла* у односу на *цѣжда*) показује разноврсност Даничићева корпуса и његову аналитичку обраду. Најоправданије се у овом случају служити термином „писани језик“, или још шире, „језик писмености“. Овакав језички израз резултат је постојања хомогене диглосије, с напоредном употребом српскословенскога и старога српскога језичког система у оквиру истих средњовековних текстова, чији је спољни оквир, према Даничићеву виђењу, ипак култивисан, редакцијски.³¹ Графичка редукција (свођење *z* и *s* на *z*, *ї* и *и* на *и*, *ω* и *о* на *о*, *ѣ* и *т* на *т*,³² уопштавање прејотованих лигатура *ѣ* и *ѣ* по нормама устаљенога рашког правописа),³³ уз додавање наведена два нова решења показује да је Даничић у заглављима одредница прибегавао умереној транскрипцији, и поред црквенословенског слога, уз држање до главних правописних традиција; најочитије је писање „правописног јер“ без изговорне вредности. Даничић овде, дакле, на другачијем материјалу доводи до краја своје изразито интересовање за правописну проблематику, тако сјајно демонстрирано у *Раѣу за срїски језик и ѣравоиис*. У примерима, наравно, није дирао изворно стање; чак је и вршио исправке туђих штампарских погрешака у мери у којој су му рукописи били доступни.³⁴ Даничићев *Рјечник* је у комплементарном односу с Миклошичевим *Лексиконом (Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum)* због његова нарочитога схватања о обиму и карактеру појма „књижевних старина српских“, тачније аутентичног српског корпуса. Држећи се задатих начела, у *Рјечнику* спроводи строгу селекцију.³⁵ Када се све узме у обзир, постаје јасно да он не иде на лексикографску систематизацију српске редакције онако како је ми обично замишљамо, али ни на стари народни језик, него на неко „средње“ решење (устрчува се и од замене *вѣ* > *у*- и од *ѣ* > *и*),

³¹ Постоји извесна паралела са савременим књижевним језиком који су Вук и Даничић изграђивали кроз осмишљену престилизацију живога народног говора (то се односи и на усмено стваралаштво које је Вук прерађивао с једним посебним осећајем за врстан књижевни језик, као и на Вуков превод *Новога завјейта* и Даничићев превод *Старога завјейта* и друге његове врло утицајне саставе). Како запажа Стојан Новаковић, Ђуро Даничић је извршио „коначно образовање књижевнога језика српског“ али не пуким разрађивањем правила него њиховим увођењем у живот, крчећи „им пута у стил, у прозу и у поезију, у науку и у свакидашњи живот“ (*нав. дело*, 393 и даље). У овој борби врло важна је Даничићева позиција секретара у Друштву српске словесности у којем је он активно деловао на усвајању Вукова правописа, о чему речито сведоче и сами записници Друштва које је Даничић водио и укупна историја о томе бурном периоду у Друштву, немного пре његова гашења (Василије Крестић, *Предговор, Записници седница Друштва српске словесности (1842–1863)*, 27–28).

³² Ђорђе Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику*, 627.

³³ Већ су сама издања која су Даничићу била једини извор, по природи ствари, у складу с техничким могућностима онога времена, подразумевала висок степен графичке редукције (то се ни до нашега времена у нашој пракси није много изменило), по којима су се приређени текстови знатно разликовали од рукописних.

³⁴ Ђорђе Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику*, 625–626.

³⁵ *Исио*, 625.

које „мири“ измешане језичке системе, у складу с документованом реалношћу. Даничић је, изгледа, тежио реконструкцији најстаријих српских облика према стању у доступним раним споменицима,³⁶ а можда и „пре Немање и светога Саве“ у истоме столећу.³⁷

Овај неуморни раденик у своју велику синтаксу падежа³⁸ утапа историјску грађу из споменика на народном језику, вероватно са жељом да пружи научну потврду трајања вуковскога језика (и пре Вука). То су све штампани извори, на пример – повеље према издању Димитрија Аврамовића из 1847,³⁹ дела Ивана Гундулића,⁴⁰ Матије Дивковића,⁴¹ Андрије Качића,⁴² Захарије Орфелина,⁴³ Доситеја Обрадовића,⁴⁴ итд.⁴⁵ Дела Вука Караџића, наравно, имају централно место: искоришћено их је чак петнаест.⁴⁶ Зна се колики је значај за Даничићеве савременике имао концепт књижевног језика који се није довољно разликовао од појмова језика књижевности и шире, писмености. Стога је Даничић овим подухватом практично нагласио идеју о јединственом карактеру овога језика – у широком временском распону – на огромном простору. Данас знамо да се разнородан материјал не може тако представљати, без

³⁶ Уп. Josip Vončina, *Sredenost građe u Daničićevu Rječniku iz književnih starina srpskih*, Зборник о Ђури Даничићу. Београд – Загреб, САНУ – ЈАЗУ, 1981, 367.

³⁷ Ђорђе Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику*, 627.

³⁸ *Србска синџакса*. Део први. У Београду, у Државној штампарији, 1858, XII + 643.

³⁹ Димитрије Аврамовић, *Описаніе древностиј Србски у святой (Атонској) гори*. У Београду, 1847.

⁴⁰ *Osman, spjevagne vitescko Giva Gundulichja vlastelina dubrovackoga*, Rašdjelak parvi. У Dubrovniku, по Antunu Martekini, 1826; *Ivana Gundulića Različite pjesni*. У Zagrebu, Tiskom kr. povl. h. s. d. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1847.

⁴¹ Плач блажене дивнице Марне, кон плач изписавши српски, и изправивши многе ствари Богословац, фра Матне Дивковик из Нелашак, из провинције Босне Архентине, [...]. И би штампано у Млетцима 1616. По Петру Марини Бертану. У дописанима старнех Свете Манке Царкве.

⁴² *Razgovor ugodni naroda Slovinskoga*. По фра Андрија Каџичиу=Miossichiu из Бриста. Sad opet prislovnovotiscetena по фра Анти Пуаричиу. У Млецки на MDCCCI. По Адолфу Чезару; *Korabglicza Pisma svetoga i svih vikovah svita dogagajih poglavitih*, у два поглавја razdi gliena. По фра Андрија Каџичиу из Бриста. У Млецких MDCCLXXXII. Pritiskano od Dominika Lovisa.

⁴³ *Славено-Сербскій Магазинъ, то есть: собраніе разныхъ сочиненій и преводовъ*, [...]. Томъ первый, част I. Въ Венеціи, Въ Типографіи Славено-Греческой благочестивой Димитрија Феодосіева, 1768.

⁴⁴ *Животъ и приключенія*, Димитрија Обрадовича, нареченога у калуђерству Досіоеа. У Лаипсику, у Типографіи Брайткопфа, 1783; *Езопове и прочихъ разнихъ баснотворцевъ, съ различни езика на Славеносербски езикъ преведене*, [...] *Сербској юности посвећене Басне*. У Лаипсику, у Типографіи г. Иоанна Готлоба Еммануила Брайткопфа, 1788; *Совѣти здраваго разума*, Досіоеемь Обрадовичемь сложени. У Лаипсику, у Типографіи Брайткопфовой, 1784.

⁴⁵ *Исѣо*, V–X.

⁴⁶ *Исѣо*, VI–VII.

одговарајућег нијансирања, али у Даничићево време то није изгледало тако. Недовољно познавање свих релевантних чињеница у исто време засењено мноштвом података које пружа читав низ извора Даничићу су умањили значај хронолошке и територијалне дисперзије; њему то није ни било важно у опреци с оним што је он желео да представи. Било му је довољно да то јесте један језик у комуникацијском, па и у генетском смислу (ако се изузму неравнине различитог порекла и домашаја), иако су се његове функције и околности у којима се користио, мењале. Из саме обраде се види да ова монументална књига и није замишљена као дијахронијска него панхронијска.⁴⁷

У доба покретања социолингвистичких процеса чије последице и даље снажно осећамо, после Бечкога књижевног договора (1850), Даничић је покушао у једној обимној студији да систематизује у 107 тачака разлике између српскога и хрватскога језика, схватајући их као два етнолингвистичка корпуса.⁴⁸ У томе он иде за Вуком и за Миклошичем.⁴⁹ Изношени су успутни и изравни осврти на ову обимну студију уз општу примедбу да су сам језички развој и актуелна реалност на централно-јужнословенском терену Даничића демантовали.⁵⁰ С наше стране, начелна је примедба оваквим судовима да су готово унапред одбацивали основну Даничићеву поставку – да чакавски и штокавски *de facto* јесу два различита система, остварена у оделитим језичким процесима (без обзира на то да ли су им главне разлике хронолошког карактера). То се у лингвистичком али и етнолингвистичком смислу не може игнорисати.

Даничић почиње речима: „Колико є име Хрватско чувено у свету, самъ є народъ Хрватскій врло непознатъ. У истой књижевности коя се највише зове Хрватска распра є кое су Хрвати. Како се народи најяче разликую између себе езицима коимъ говоре, могло бы се и за Хрвате најпоуданіе знати кое су кадъ бы имъ се сазнао езыкъ“.⁵¹ Даничић одлично уочава парадокс везан за судбину хрватскога имена, да

⁴⁷ Павле Ивић оцењује да се у књизи синтакса падежа третира „свевременски“ (нав. дело, 347).

⁴⁸ *Разлике између езика србскога и хрватскогъ*, Гласникъ ДСС 1857, IX, 1–59.

⁴⁹ В. С. К., *Срби сви и свуда*, Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона. У Бечу, у штампарији јерменскога манастира, 1849, 1–27. – Франц Миклошич је тај који је, ослањајући се на Порфирогенитово казивање, „чакавце везао за Хрвате, штокавце за Србе, а хрватске кајкавце за Словенце“ (Александар Белић, *Језичко јединство Срба, Хрваџа и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика*, Даничићев зборник. Београд – Љубљана, СКА, 1925, 32). О делимичном утицају Вукових и Миклошичевих погледа на Даничића у првом раздобљу његова научног рада в. Александар Белић, нав. дело, 47.

⁵⁰ Главна критика ишла је ка негирању идеје да су српски и хрватски два језика, уз подсећање да нису сви штокавци [у Даничићеву времену] Срби (Павле Ивић, нав. дело, 352). У томе времену, међутим, преостали штокавци католици углавном нису били ’хрватски опредељени’ (нав. место).

⁵¹ *Разлике између езика србскога и хрватскогъ*, 1.

је суштина именована овом формом заправо шире недовољно позната, јер је, и то се за Даничића подразумева, хрватско име око средине XIX века раширеније од самога хрватског етникама. Он га, међутим, враћа у историјске оквире, руководећи се егзактним критеријумом који у културу уводи епоха романтизма – језиком као главним обележјем етничке посебности.⁵²

Даничићеви извори за ову студију су историјски чакавски из XVI века, неретко према издањима из XIX века – *Закон винодолски* (1288) у млађем препису, *Писциуле и еванђелја* (1586), *Рибање и рибарско љубоварање* Петра Хекторовића, *Складања* Ханибала Луцића, хрватске старине објављене у *Архиву за њовјесницу јуџославенску*, *Пјесни разлике* Динка Рањине карактеристичне по мешовитом језику, одломци из дела Ивана Иванишевића у Вукову *Ковчежићу*, Мажуранићеви чланци и сам Вуков *Ковчежић*, Миклошичева *Ујоредна грамајика словенских језика*.⁵³ Али он ни нема избора, како је то у једној прилици запазио Павле Ивић: чакавски корпус је у томе времену збиља био готово непознат у науци.⁵⁴ Даничићева је замисао, ипак, у основи трезвењачка, проистекла из његова пословично опрезног приступа: узети само оне старије изворе у којима се изреком каже да су писани хрватским језиком и оне у којима се то не каже, али им је језик исти. Проблем је што таквоме корпусу није конфронтирао штокавски корпус из истога времена; по среди је, заправо, изнуђена методолошка грешка. Како запажа Белић, Даничић у време рада на овој студији још није проучио старе штокавске изворе да би меродавно вршио таква поређења (то је пре излагања Миклошичевих и Пуцићевих збирки старе дипломатичке грађе).⁵⁵ Упркос реченоме, тако добијен материјал због конзервативнога карактера чакавштине, која је у обухваћеном периоду (XVI век и нешто касније) већ у стагнацији и ситном локалном распарчавању, притиснута покретима носилаца различитих говора, могао је да му пружи доста адекватну представу чакавштине саме по себи. Слободно можемо рећи да је Даничић први систематски и критички приказао језичке одлике чакавштине на нивоу фонетике и морфологије.⁵⁶ Занимљиво је да је Даничић све уочене „разлике“ свео на

⁵² У словенском језику та је семантичка веза између ‘језичког система’ (грч. γλῶσσα, διάλεκτος) и ‘народа [који се служи тим језиком]’ (грч. ἔθνος) постојала (в. *Старославјанскиј словарь (по рукописам X–XI веков)*, Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва, 1994, s. v. њзгыкъ, 807), па и Даничићу је била позната (в. у његовој нешто каснијој обради у изведеним значењима *sermo* и *populus*, *Рјечник из књижевних сѣарина срѣских*, III, s. v. њзгыкъ, 515). Утолико је њему актуелно романтичарско схватање било прихватљивије.

⁵³ *Разлике између езика србскога и хрватскогъ*, 1–2.

⁵⁴ Павле Ивић, *нав. дело*, 353.

⁵⁵ Александар Белић, *нав. дело*, 50.

⁵⁶ И Белић прихвата да је ова Даничићева студија нешто „најбоље што је у овом правцу у то време израђено“ (исто, 47).

свега три, најособитије,⁵⁷ показујући да се два говорна комплекса, гледано у целини, много не разликују (дакле, када се занемаре појединачни говори у сложеној просторној слици и протоку времена). И ове елементе Даничић ће у своме научном развоју ускоро релативизовати.⁵⁸ Сагласно овоме, након продубљених дијалектолошких истраживања на укупном српско-хрватском језичком простору, око стотину година касније (1960), Павле Ивић ће закључити да чакавштину одликује „готово потпуни недостатак генетичке индивидуалности“ у односу на штокавштину.⁵⁹ Из тога следи природан закључак да чакавска дијалекатска зона умногоме представља конзервативну штокавску периферију.⁶⁰

С Даничићевим одласком из Друштва окрњиће се идеализам најистакнутијега српског лингвисте тога времена, а недуго потом, с његовим напуштањем Београда завршиће се романтичарска епоха наше лингвистике.

Током читаве 1866. године Даничић ће окончавати раније започете послове и објављиваће ћирилицом – из Загреба и у Загребу. Латиницом ће се први пут огласити 1867. у првом *Рагу* ЈАЗУ у „извјешћу тајничковом“,⁶¹ потом и у новој расправи о гласовима *ћ* и *ђ* у историји словенских језика, прочитаној на седници Хисторичко-филологичког разреда ЈАЗУ, штампаној у истом *Рагу*.⁶² Даничић не мења основни предмет свога интересовања, само му мења име – он се и даље бави штокавским системом (који за њега постаје готово свеобухватан, из кога се, по Белићеву тумачењу једнога места, као „архаичнијег“ (!), више-мање изводи и чакавски).⁶³ Уосталом, сви су његови историјски примери из

⁵⁷ *Разлике између езика србскога и хрватскогъ*, 57–58.

⁵⁸ Александар Белић, *нав. дело*, 52.

⁵⁹ О томе говори и Белић, занет не само научним разлозима, а пре њега, с додатном мотивацијом, како Белић запажа, и млади Ватрослав Јагић (Александар Белић, *нав. дело*, 44–46, 51).

⁶⁰ Павле Ивић, *Значај сѣрукѣуралних каракѣеристѣика за оѣис и класификацију дијалеката*, Изабрани огледи, III. Ниш, Просвета, 1991, 35–37 (преведен француски текст из 1963). – Белић у духу новог времена умањује значај ових разлика да би извео закључак да је овакво промишљање водило „преокрет[у] у погледима Даничићевим“ (*нав. дело*, 51).

⁶¹ Извештаји у прво време (1867–1870) нису потписивани (в. *Библиографија радова Буре Даничића*, 32–35).

⁶² *Ђ и Ђ у историји словенских језика*, Rad JAZU, 1867, I, 106–123. – Белић износи и превише смелу претпоставку да се Даничић упустио у писање ове студије да би објаснио „однос штокавског *ђ* према чакавском *ј*, иако то у самом чланку нигде нарочито не истиче“ (Александар Белић, *нав. дело*, 53).

⁶³ Даничић српско-хрватско језичко јединство од тада сагледава кроз појачану зависност чакавског од штокавског; он чакавско *ј* тумачи испадањем *g* у групи *gj* чија је сливена варијанта штокавско *ђ*; отуда је, по његову мишљењу, *ј* млађе од *ђ* (Александар Белић, *нав. дело*, 53). О томе говори само у једној прилици, поводом мисли о издвајању словеначког језика, у вези с истом судбином **dj* „и код нас у једном дијелу нашега народа“ (*Ђ и Ђ у историји словенских језика*, 122). – Даничићев је чак закључак

Рјечника из књижевних сїарина срїских, старосрпски (условно говорећи „староштокавски“).⁶⁴ Наш основни је утисак да Даничић у овој раду не напушта своју ранију идеју о разликама између српскога и хрватскога, али због изузетно малог домаћаја тих разлика, ове две језичке групације посматра од сада јединствено, као штокавски (са чакавским), односно српски (са хрватским). Даничић отуда назива такав језик „нашим“, а пошто је у хрватској академској средини (Југославенској академији), једном и „нашим, хрватским или српским језиком“.⁶⁵ Све је то, разуме се, у тесној вези с Даничићевим разумевањем књижевног варијетета овога језика као културног феномена своје врсте који треба да интегрише две групе у једну.⁶⁶

Даничић ће у Друштву српске словесности у своме младалачком полету урадити два изузетно значајна дела која је и Стојан Новаковић, његов ученик, посебно издвојио – *Срїску синїаксу* и *Рјечник из књижевних сїарина срїских* (I–III).⁶⁷ С друге стране, познате су више-мање оправдане критике за нека од каснијих Даничићевих дела (нарочито је проблематичан статус његових етимологија у *Исїорији облика, Основама, Коријенима* и *Рјечнику* ЈАЗУ).⁶⁸ Кроз прво дело ушао је у старију грађу (до 1858), а у другоме је његова обрада старе језичке грађе (1858–1861) доживела врхунац какав од тада није поновљен. У Даничићеву времену то је и први историјски речник једнога словенског народа,⁶⁹ раван темељним научним црквенословенским речницима. И даље стоје речи Никите Иљича Толстоја да је Даничић „у проучавању старог српског лексичког блага дошао до таквих резултата какве још

да је, судећи по судбини прасловенских **dj* и *tj*, такав, „наш“ језик, „између свијех језика словенских [...] најстарији“, пошто се први издвојио из словенске заједнице (нав. дело, 121).

⁶⁴ *Ђ и Ђ у историји словенских језика*, 110–111.

⁶⁵ *Ђ и Ђ у историји словенских језика*, 121. Руковођен новим погледима, Даничић ће у петом издању раније издаваних *Облика срїскога језика*, додати уз српско још и хрватско име, али им неће мењати редослед (*Облици срїскога или хрватскога језика*, Пето издање, Загреб, 1869, 120).

⁶⁶ Треба имати на уму да се ни у будућности Даничић неће значајније отварати према чакавском и кајкавском језичком корпусу. То се најбоље види кроз њему својствен „штокавски пуризам“, како се његов књижевнојезички приступ обично назива у хрватској лингвистици, спроведен у *Огледу* и првој књизи *Рјечника* ЈАЗУ. Свакако, то је последица лингвистичке свести која је изоштрена у борби између присталица вуковске и славеносрпске језичке концепције, у којој је однео победу принцип избора хомогенога а не хетерогенога језичког обрасца (схватање да у суштинским питањима језичке структуре језичка основца не може трпети утицаје са стране).

⁶⁷ Борђе Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику*, 641.

⁶⁸ Павле Ивић, нав. дело, 350–351.

⁶⁹ Никита И. Толстој, *Ђура Даничић као исїоријски лексикограф и руска лексикографија XIX века*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 1975, 5, 498.

није постигао ниједан други слависта“.⁷⁰ Павле Ивић је издвојио једну упадљиву особину „већине Даничићевих крупнијих радова“ у које спадају и ова два – „изразита премоћ материјала над спекулацијама“. У вези с тиме, по његову мишљењу, и очитује се „главна вредност Даничићевог научног посла“, у шта се уклапа и наш поглед на ову изузетну фигуру у српској и српско-хрватској науци. „Он је ненадмашан презентатор података о српскохрватском језику“; истовремено, он је дао синтезу о најважнијим језичким темама,⁷¹ од којих су најтрајнији прилози управо из овога периода (1857–1861), док га је одликовала младалачка гипкост (Даничић је тада тек у тридесетим годинама), удружена с неуморном и систематичном радиношћу којој ће остати веран до краја. Тада је Даничић поставио и темеље свога рада на издавању старих српских споменика, што је такође по захвату задржало изузетно место у историји наше културе. – Делује парадоксално да је српска наука у појединим својим важним сегментима, сконцентрисана око тек основана Друштва српске словесности остварила неке резултате које је данас тешко поновити са свим установама које имамо на располагању, упркос општем техничком напретку који значајно олакшава велике подухвате.

Viktor Savić

THE WORK OF DANIČIĆ ON THE HISTORY OF LANGUAGE
IN THE SOCIETY OF SERBIAN LETTERS (1857–1861)

S u m m a r y

According to Stojan Novaković, Đuro Daničić, the most prominent Serbian linguist of the 19th century, having finished the preparation of his new Serbian literary language, devoted a great part of his time to studying old Serbian written monuments and their complex analysis and publishing, while actively working in the Society of Serbian Letters (1857–1861) and in Belgrade in general (1856–1866). This was undoubtedly influenced by his direct encounter with the manuscripts in the National Library and the Society of Serbian Letters. In this period, he created two of his remarkable works – *Serbian Syntax* and *The Dictionary of Serbian Literary Relics*, which was published in three separate books and is of great significance to this topic. Those works alone would have been enough for securing him a place among the greatest men of Serbian culture. His *Dictionary*, the first of

⁷⁰ *Исџо*, 497.

⁷¹ Павле Ивић, *нав. дело*, 348, 349.

its kind in the Slavic world, represents a great start in Serbian philology and has not been exceeded to date. It will undoubtedly take the same place in the history of language, as did the dictionaries of Vuk Karadžić in studying the contemporary Serbian language. In his approach to historical data he showed the same scientific spirit which assertively supported Vuk's linguistic concept, tirelessly and systematically working with a transparent plan and impressive results.